

КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ ПАМ'ЯТОК

УДК 94:379.822(477)

© Ігор ЛИСИЙ

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА ТА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ОЦІНКА РАКОВЕЦЬКОГО ЗАМКУ

За допомогою використання авторського комплексно-системного алгоритму, що поєднує чотири групи описових складових частин (природно-географічну, історико-культурну, інфраструктурну та інформаційно-рекламну), здійснено історико-краєзнавчий та туристично-рекреаційний аналіз просторово-географічної локалізації, архітектурного стану, історико-культурної цінності й атрактивного потенціалу малозбереженого Раковецького замку, розташованого в Городенківському районі Івано-Франківської області.

Ключові слова: замок, Раковецький замок, пам'ятка замкової архітектури, замковий комплекс, оборонна споруда.

Сучасні тенденції розвитку людства, які відзначаються загальною глобалізацією із втратою багатьма етносами й націями архаїчної історико-культурної автентики, потребують цілеспрямованого вивчення, дослідження і збереження історико-культурної спадщини, серед об'єктів якої є пам'ятки замково-оборонної архітектури – фортифікаційні споруди у вигляді замків, оборонних палаців, церков, монастирів, веж тощо. В Україні історія, людське забуття, недбальство і навіть варварство призвели до руйнації та втрати багатьох замків чи аналогічних споруд. До об'єктів, які перебувають під загрозою фізичного зникнення і потребують термінових консерваційно-реставраційних заходів, належить малозбережений замковий комплекс у с. Раковець Городенківського району Івано-Франківської області. Очевидно, що актуальне завдання сучасників полягає у пошуку оптимальних механізмів збереження, охорони, відновлення та пристосування замку. На думку автора, одним із найперспективніших напрямів можна вважати пристосування об'єкта для туристично-екскурсійних і рекреаційних потреб, що є ефективним та (головне) рентабельним способом функціональної адаптації історико-архітектурних пам'яток. Дефіцит міждисциплінарних досліджень Раковецького замку потребує негайного наукового обґрунтування, розробки й

використання інноваційних механізмів та методів для оцінки історико-культурного та атрактивного потенціалу споруди.

Проблематиці наукового дослідження замку в Раковці, починаючи з кінця XIX ст., приділялася незначна увага науковців різних дослідницьких напрямів, серед яких насамперед слід вирізнити істориків (І. Драбчук, М. Максим'юк, А. Червінський, А. Чоловський), архітектурознавців та архітекторів (В. Вечерський, О. Пламеницька, О. Тіхонова); краєзнавців (Т. Палков, Р. Смеречанський, В. Харитон); туризмознавців (Т. Маланюк, У. Полутренко, М. Рутинський); кастеологів (О. Лесик, О. Мацюк) та ін. [2, 3, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 25, 26, 28, 29, 30]. Окремі аспекти наукового вивчення замку також знайшли своє відображення у туристичних путівниках авторства Д. Антонюка, А. Івченко, І. Пустиннікової; у невеликих описових працях статейного типу І. Костюка, М. Котелка та ін. [1, 6, 7, 8, 18]. Утім, надзвичайно актуальним залишається питання комбінованого, комплексного вивчення Раковецького замку на перетині різних дисциплін, а також з позиції функціонального пристосування для потреб екскурсійно-туристичної галузі чи краєзнавства.

Метою написання пропонованої статті є комплексна міждисциплінарна оцінка Раковецького замку з позицій історії, архітектурознавства, краєзнавства, регіональної географії, археології, кастеології та туризмології для визначення потенційних шляхів функціональної адаптації пам'ятки. Тому об'єктом дослідження є Раковецький замок, а предметом при цьому – природно-географічні, історико-культурні, інфраструктурні та краєзнавчо-туристичні особливості побудови замкового комплексу.

Історико-туристичний аналіз атрактивного потенціалу Раковецького замкового комплексу пропонується проводити на основі авторського алгоритму, сутнісний підхід якого детально описаний у попередніх опублікованих дослідженнях [10, 44 – 49]. Він полягає у використанні комплексно-системного методу, що об'єднує чотири групи описових складників, у межах кожного з яких додатково вирізняється ще по п'ять елементів: природно-географічна (орografічні характеристики побудови пам'ятки, гідрологічна специфіка призамкової території, наявність об'єктів природно-заповідного фонду, садово-паркова архітектура й тип ландшафту); історико-культурна (історична значимість, фізична збереженість, культурна цінність, архітектурний стиль і тип оборонної системи пам'ятки); інфраструктурна (транспортна доступність, наявність закладів розміщення та харчування, ступінь музеєфікації й сувеніризації об'єкта) та рекламно-інформаційна (інтегрованість у туристичні маршрути, проведення туристичних промо-кампаній, рівень рекламного забезпечення, науково-дослідницька вивченість та наявність інформації в мережі Інтернет). На думку автора, такі групи показників дають змогу ширше розкрити зміст історико-культурних особливостей колишньої оборонної споруди та її фізичний стан.

Пам'ятка замкової архітектури розташована на південній околиці с. Раковець на мисоподібній скелястій терасі з крутим схилом, що переходить у стрімкий правий берег Дністра, у природно-географічних межах Тлумач-Городенків-

ського геоморфологічного району, для якого характерні карстові форми рельєфу, глибокі річкові долини та горбисто-хвилясті покутські височини (рис. 1). А прилегла до замкового комплексу територія – це природна зона Дністровського каньйону, що є унікальним геологічним утворенням на базі комплексу осадових товщ від найдавніших (силурійських) до наймолодших (антропогенних) відкладів. Замкова площа (висота території коливається від 192 до 207 м) знаходиться біля підніжжя гори й відрізняється різким зниженням абсолютної висоти місцевості в сторону річища Дністра (до 170 м) і збільшенням при підйомі на схил (до 280 м над рівнем моря).

Рис. 1. Раковецький замок. Аерофотознімки М. Рітуса.

Як уже зазначалося, Раковецький замок розташований на березі Дністра, який є гідрологічною основою та домінантою навколишніх пейзажів. На вказаному відрізку річка є повноводною, з широким річищем (100 – 300 м) та середньою глибиною русла (1,5 – 3,5 м). Крім того, у північній частині замкового двору збереглося природне джерело з питною водою, яке витікає зі скелястого підвищення та утворює невеликий заболочений потік – праву притоку Дністра.

Тому, на думку автора, саме унікальна гідрологічна специфіка (постійна забезпеченість питною водою та стратегічно важлива ділянка Дністра (в давні часи тут була переправа)) могла бути вирішальним або принаймні одним із важливих факторів під час вибору місця для спорудження оборонної споруди.

Замковий комплекс розташований у кордонах об'єкта природно-заповідного фонду України – регіонального ландшафтного парку «Дністровський», створеного в 1993 р. для захисту природних і культурних ландшафтів у районі Дністровського каньйону з цікавими утвореннями природи й пам'ятками історії та архітектури.

На призамковій території немає об'єктів-пам'яток садово-паркової чи ландшафтно-архітектури, що аргументується передусім інженерно-будівничим акцентом архітекторів на оборонно-захисних функціях Раковецького замку та, ймовірно, орографічними особливостями призамкової і навколишньої території.

Природно-ландшафтний типологічний аналіз указує на належність місцевості до високоатрактивного річково-долинного аквального ландшафту меандри Дністра з мінімальним доповненням у вигляді височинних (горбистих) і сільськогосподарських антропогенних покутських пейзажів. Тому поєднання архітектури замку та природно-географічних умов підсилює естетичний образ пам'ятки з урахуванням відеоекологічних показників.

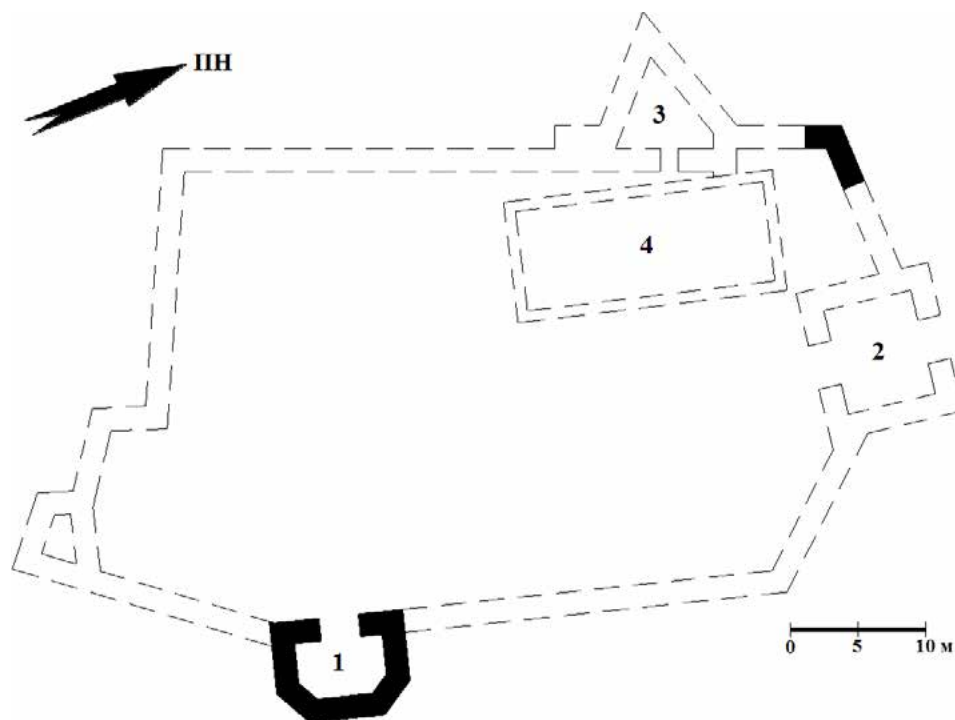
В історико-літературних матеріалах пам'ятка замкового будівництва в с. Раковець датується серединою XVII ст.: початок будівництва припадає на 40-ві рр. XVII ст., а закінчення – на 1660 р. Ініціатором спорудження став галицький підчаший Домінік-Войцех Беншовський гербу Радван [11, 10]. Однак наприкінці XX ст. знаний український архітектор-реставратор О. Пламеницька після детального обстеження руїн замку висунула революційну теорію, відповідно до якої тут, вірогідно, могла бути давніша оборонна споруда в другій половині XIV ст., а саме на її фундаменті був споруджений сучасний замок [15, 35]. На жаль, наукового підтвердження чи спростування цієї думки немає, оскільки потрібні ґрунтовні археологічні та архітектурні дослідження, а за фактичної їх відсутності загальноприйнята історіографія замку ведеться саме від середини XVII ст.

Від автентичної планувально-геометричної конфігурації замку, який був нерегулярним чотирикутником із трьома баштами (північно-східна сторожова надбрамна вежа у формі квадрата зі звідним мостом над штучним ровом (з боку поселення), шестигранна (на сході з боку крутосхилу) і трикутна північно-західна (над урвищем у сторону Дністра)), одно- й двоповерховими житловими, господарськими (криниця, стайня (конюшня), пивниця), а також сакральними (каплиця) прибудовами, що прилягали до південної, західної й частково до північної стін, до сьогодні збереглися шестикутна семиарусна вежа типу Донжон висотою понад 20 м з арочним входом і підвальними приміщеннями, руїни північного та західного оборонних мурів і залишки палацу. На основі вищезазначених фактів можна зробити висновок, що Раковецький замок зберіг поодинокі архітектурні елементи від первісного вигляду (рис. 2) [28, 32].

Незважаючи на факт утрати пам'яткою більшості системних складників, у 1963 р. замок був унесений до охоронного реєстру під номером 1155 (421 ІФ), а нині вважається цінним матеріальним історико-архітектурним і суспільно-культурним надбанням оборонного будівництва та належить до пам'яток архітектури національного значення.

Раковецька оборонна споруда, збудована з ламаного дністровського каменю, червоного сланцю із вкрапленнями цегли на білому вапняному розчині та домішками дрібної гальки, не вирізняється яскраво вираженими ознаками конкретного архітектурного стилю через поганий стан загальної фізичної схоронності. Але деякі збережені деталі дають підстави класифікувати первісне стиліве оформлення об'єкта як барокове (основне) та готичне (частково).

На основі уцілілих фрагментів замкового комплексу важко визначити характер фортифікаційної забудови, а тому точний тип оборонної системи виявить тільки проведення комплексних геодезичних та археологічних досліджень. Однак застосування системного аналізу щодо наявних композиційних деталей дає змогу стверджувати, що Раковецький замок – це одиничний нетиповий зразок пізньої баштово-стінової оборонної системи, вибір якої інженерами-фортифікаторами, найімовірніше, був обґрунтований рельєфною специфікою прилеглої території та фізичною неможливістю звести регулярний замковий об'єкт.

Умовні позначення

	Збережені фрагменти замку		Втрачені фрагменти замку
1	Шестигранна вежа донжон	2	Сторожова надбрамна вежа
3	Трикутна вежа	4	Житлово-господарські прибудови

Рис. 2. Реконструкція плану Раковецького замку. Креслення автора.

Усі інфраструктурні показники розташування пам'ятки критично незадовільні, як і інших замків Івано-Франківської області. Об'єкт знаходиться на перетині локальних автомобільних доріг місцевого значення із сильно пошкодженим дорожнім покриттям, серед яких маршрути С090402 Раковець – Чортовець та С090420 (Снятин – Тязів) – Раковець, а безпосередньо на призамковій території не обладнано асфальтових під'їздів, до неї ведуть тільки сільські вуличні дороги та ґрунтові стежки. Сфера готельно-ресторанного господарства не представлена жодним закладом, а поточні рівні музеєфікації та сувеніризації – нульові, що майже нівелює можливість повноцінного туристично-екскурсійного використання пам'ятки.

На сучасному етапі локалізація замку сприяє поступовому включенню до регіональних комбінованих історико-культурних і насамперед водних (наприклад, у 2010 р. громадська організація Клуб мандрівників «Золоте Руно» розробила тематичний сплав «Шлях Дністровий», а одним з архітектурних об'єктів показу саме й став Раковецький замок) туристичних маршрутів різного рівня складності та категорійності [12, 43]. До речі, водний туризм є пріоритетним способом рекреаційної інтеграції пам'ятки. До того ж, у 2015 р. у селі було відкрито перший річковий порт і щороку зростає загальна кількість сертифікованих маршрутів.

Дестабілізуючим чинником туристичного використання пам'ятки в період незалежності вважається теоретико-методичне й практичне недопрацювання у проведенні промоційно-туристичних заходів, а точніше цілковита відсутність будь-яких фестивалів і дійств. Утім, для вирішення проблеми існує низка організаційних передумов (природно-географічний, історико-архітектурний і фольклорно-етнографічний потенціал місцевості), однак традиційними гальмівними факторами є нестача коштів та брак зацікавлених ентузіастів-організаторів.

Основна маса рекламної інформації про Раковецький замок складається з туристично-екскурсійних листівок і буклетів, які представлені малотиражними друкованими накладами. А поширення туристичної реклами про пам'ятку часто містить використання однотипних, дублюючих чи помилкових або навіть неправдивих даних. Додатковий рекламний матеріал описового характеру розміщений також у загальнотуристичних путівниках, автогідах або картах.

На сьогодні вивченню замкової споруди в Раковці не приділено належної уваги дослідників – наукова інформація представлена здебільшого у вигляді поверхово-описових історичних статей, а також коротких розділів у загальних і спеціальних кастеологічних посібниках чи книгах. Загалом головна проблема полягає в недостатності комплексних міждисциплінарних наукових досліджень на перетині історії, археології, архітектурознавства, краєзнавства та туризмології.

Інформаційне насичення мережі Інтернет щодо Раковецького замку є вищим за середній показник інших замків на Івано-Франківщині. Так, на початок 2017 р. у пошуковій системі Google запити «Раковецький замок» та «Замок в Раковці [Городенківського району]» дозволяли отримати 1,53 та 24,1 тис. результатів,

а пошуковик Яндекс за аналогічними запитами відображав 15 і 5 млн результатів відповідно. Велика кількість останніх пояснюється нецільовою інформацією та значною часткою спаму, а безпосередньо обраного об'єкта стосувалося не більш ніж 5 % даних. Тематичні описові історичні екскурси до Раковецького замку розміщені на веб-сторінках універсальної (Wikipedia) та географічної (Wikimapia) інтернет-енциклопедій, у межах веб-порталів «Замки та храми України», «Замки и крепости Украины», «Castles of Ukraine» та ін. [19, 20, 21, 22, 23].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що Раковецький замок, зберігши від первісного вигляду лише вежу донжон та фрагменти оборонних стін, має високий атрактивний потенціал, сформований на основі поєднання унікальних природно-географічних особливостей розташування замкової території (річковий тип ландшафту) і специфічних історико-архітектурних рис об'єкта (унікальний оборонно-архітектурний стиль). Але деструктивом у репрезентації історико-культурного та краєзнавчо-туристичного потенціалу пам'ятки є низький показник розвитку загальної та спеціальної туристичної інфраструктури, а також невисокий ступінь інформаційної розрекламованості й історико-туристичної промоції замку. Тому доцільним бачиться подальший дослідницький пошук у напрямі міждисциплінарного вивчення замкового комплексу, що повинно дати чіткіші відповіді на окремі питання історико-архітектурного розвитку споруди та окреслити потенційні шляхи широкого залучення замку до історико-культурної та краєзнавчо-туристичної сфер.

Джерела та література:

1. Антонюк Д. *Сто п'ятдесят п'ять польських замків і резиденцій в Україні. Частина 1: путівник* / Д. Антонюк. – К.: Грані-Т, 2011. – 187 с.
2. *Вечерський В. В. Замки і фортеці України: фотоальбом* / В. В. Вечерський, С.В. Тарасов. – К.: Балтія Друк, 2005. – 64 с.
3. Дрابعук І. *Замки Подністер'я. Раковецький замок* / І. Дрابعук // *Галицьке слово*. – 2010. – № 4 (1582). – С. 7.
4. *Замки Західної України: путівник* / [авт.-упоряд. О. Бірюльов, О. Волков]. – Л.: Видавництво «Центр Європи», 2005. – 24 с.
5. *Замки Західної України: путівник* / [упоряд. О. Гаськевич; фотогр. В. Томчук, Р. Мервінський; розроб. карти С. Римар]. – Л.: Аз-Арт, 2004. – 96 с.
6. Івченко А. С. *Україна. Фортеці, замки, палаці...: путівник* / А. С. Івченко, О.А. Пархоменко. – К.: Картографія, 2010. – 600 с.
7. Костюк І. *Раковець: фортеця над Дністром* / І. Костюк // *Галицький кореспондент*. – 2005. – № 16. – С. 24.
8. Котелко М. *Замок на березі Дністра [про Раковецький замок]* / М. Котелко // *Колгоспник Придністров'я*. – 1987. – № 41 (6321). – С. 4.
9. Лесик О. В. *Замки та монастирі України* / О. В. Лесик. – Л.: Світ, 1993. – 176 с.
10. Лисий І. О. *Туристична оцінка замкових комплексів: методи, принципи та критерії* / І.О. Лисий // *Карпатський край: наукові студії з історії, культури, туризму*. – 2015. – Вип. 1–2 (6–7). – С. 43–50.

11. Максим'юк М. Замок над Дністром [про Раковецький замок] / М. Максим'юк // Рідна земля. – 2009. – № 3 (1015). – С. 10.
12. Маланюк Т.З. Пам'ятки оборонного будівництва Івано-Франківщини як об'єкти туризму / Т.З. Маланюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2011. – № 17. – С. 42 – 44.
13. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки [Текст] / О. Мацюк. – 2-е вид., випр. та доп. – Л.: Центр Європи, 2005. – 219 с.
14. Палков Т. Замки Карпат. Історія та легенди: путівник / Т. Палков. – Л.: Ладекс, 2009. – 65 с.
15. Пламеницька О.А. Раковецький замок XIV–XVII століть / О.А. Пламеницька // Пам'ятки України: історія та культура. – 2002. – № 3 – 4. – С. 34 – 36.
16. Полутренко У.Б. Восстановление Раковецкого замка и включение его в туристическое пространство Западной Украины / У.Б. Полутренко // Образование. Наука. Культура: материалы V Междунар. науч.-практ. конф., (г. Гжель (Россия), 22 ноября 2013 г.); Гжельский гос. художественно-промышленный ин-т. – Гжель: ГГХПИ, 2014. – С. 501 – 503.
17. Полутренко У.Б. Методи збереження та відновлення палацово-замкових комплексів Прикарпаття / У.Б. Полутренко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-технічний збірник. – 2014. – Вип. 37. – С. 255 – 262.
18. Пустиннікова І.С. Україна. 101 старовинний замок: ілюстрована енциклопедія / І.С. Пустиннікова. – Х.: Веста, 2009. – 64 с.
19. Раковець. Замок. (1660 р.) [Електронний ресурс] / Castles of Ukraine. – Режим доступу: <https://castlesua.jimdo.com/інші-області/раковець-замок/>. – Назва з екрану. – Переглянуто 15.03.2017.
20. Раковецький замок [Електронний ресурс] / Замки та храми України. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/rak.html>. – Назва з екрану. – Переглянуто 15.03.2017.
21. Раковецький замок [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Раковецький_замок. – Назва з екрану. – Переглянуто 15.03.2017.
22. Раковецький замок в селі Раковець [Електронний ресурс] / Замки і крепости України. – Режим доступу: <http://zamki-kreposti.com.ua/ivano-frankovskaya-oblast/rakoveckij-zamok-rakovec/>. – Назва з екрану. – Переглянуто 15.03.2017.
23. Раковецький замок (Раковець) [Електронний ресурс] / Wikimapia. – Режим доступу: <http://wikimapia.org/6407442/uk/Раковецький-замок>. – Назва з екрану. – Переглянуто 15.03.2017.
24. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: навч. посібник / М.Й. Рутинський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
25. Смеречанський Р. Про що мовчить каміння сиве [про Раковецький та Чернелицький замки] / Р. Смеречанський, В. Никифорок // Галицька брама. – 1996. – № 18. – С. 4 – 5.
26. Тіхонова О. Замки Івано-Франківської області: проблеми виявлення та інвентаризації / О. Тіхонова, М. Бевз // Сучасна архітектурна освіта: Архітектура: образ, естетика, емоційний контекст: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 7–8 листопада 2013 р.); Київ. нац. ун-т будівництва та архітектури. – 2-ге вид. – К.: КНУБА, 2015. – С. 175–177.
27. Україна. Фортеці, замки, палаці. 70 архітектурних пам'яток: путівник / [упоряд. О.М. Беліков, Ю.С. Воронцова]. – Х.: Альбатрос, 2011. – 224 с.
28. Харитон В.Я. Замки Галицької землі. З історії фортифікаційного будівництва на Прикарпатті в XIV–XVIII ст. / В. Я. Харитон. – Івано-Франківськ: Бібліотека газети «Вперед», 1997. – 56 с.

29. Червінський А.І. Актуальні проблеми збереження та охорони пам'яток архітектури Івано-Франківщини / А.І. Червінський // Наукові праці іст. ф-ту Запорізького нац. ун-ту. – 2012. – Вип. 34. – С. 48–53.
30. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czołowski. – Lwów: Drukarnia W. A. Szyjkowskiego, 1892. – 70 s.

© **Игорь ЛЫСЫЙ**

ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКАЯ И ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННАЯ ОЦЕНКА РАКОВЕЦКОГО ЗАМКА

С помощью использования авторского комплексно-системного алгоритма, который объединяет четыре группы описательных составляющих: естественно-географический (орографические характеристики построения, гидрологическая специфика территории возле замка, наличие объектов природно-заповедного фонда, садово-парковая архитектура и тип ландшафта), историко-культурный (историческая значимость, физическая сохранность, культурная ценность, архитектурный стиль и тип оборонной системы), инфраструктурный (транспортная доступность, наличие средств размещения и питания, степень музеефикации и сувениризации) и информационно-рекламный (интегрированность в туристические маршруты, проведение туристических промо кампаний, уровень рекламного обеспечения, научно-исследовательская изученность и наличие информации в сети Интернет), осуществлен историко-краеведческий и туристско-рекреационный анализ пространственно-географической локализации, архитектурного состояния, историко-культурной ценности и атрактивного потенциала Раковецкого замка, расположенного в Городенковском районе Ивано-Франковской области.

Ключевые слова: замок, Раковецкий замок, памятник замковой архитектуры, замковый комплекс, оборонительное сооружение.

© **Igor LYSYI**

THE HISTORICAL, TOURIST AND RECREATIONAL EVALUATION OF THE RAKOVETS CASTLE

In this article was made historic, cultural and touristical descriptive analysis of little-known Rakovets castle, which is located in Ivano-Frankivsk region, on the base of using of four groups of characteristics: natural and geographical (morphological features of the monument's construction, hydrological characteristics of the territory, location

near from objects of the natural reserve fund, presence in the castle complex handmade recreational forests, landscaped parks, gardens and landscaped gardens, aggregate indicators of the natural and geographical location), historical and cultural (degree of the physical preservation, level of the historical significance, degree of the cultural value, indicator of the architectural and stylistic value, availability of saved elements of historic defense systems), infrastructural (transport accessibility, availability of accommodation facilities, food establishments, museum institutions, specialized souvenir shops and stalls), informational (integration to the tourist routes, organization of tourist promotional campaigns, exhibitions and fairs, availability of informational and advertising data, rank of the coverage in scientific tourism profiles and degree of the saturation of the Internet with tourist information). It was identified main positive and negative points of the potential adaptation of monument for tourism and recreation.

Keywords: *castle, Rakovets castle, monument, castle complex, fortification.*